

TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARINI KORUMA AMAÇLI SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

M. Nazan ARSLANEL (*)

Berkan HAMDEMİR (**)

Özet

Türkiye’de gerçekleşen askeri müdahaleler, özellikle 1982 Askeri Müdahalesi, toplumda bir kaos ortamı yaratmış; bu kaos ortamında gerçekleşen insan hakları ihlalleri beraberinde bu ihlallere karşı tepkileri de gündeme getirmiştir. Başta mağdur yakınlarının tepkisiyle sınırlı olarak başlayan insan hakları mücadelesi günümüzde pratik amaçlarının yanı sıra teorik olarak belli bir olgunluğa erişme konusunda önemli mesafeler kaydetmiştir. Ancak, Türkiye’deki sivil insan hakları örgütlerinin insan hakları mücadelesine sübjektif yaklaşıtları yönündeki yaygın kamuoyu algısı, bu örgütlere yönelik güvensizlik temelli bir bakış açısı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Sivil Toplum Örgütü, İnsan Hakları, Türkiye.

Civil Society in Turkey and Non-Governmental Organizations with the Aim of Protecting Human Rights

Abstract

Millitary interventions occurred in Turkey especially, The 1980 Military Intervention created chaotic environment in society which eventually, brought along with itself human rights violations. These executive violations leded to civil reactions in the society against to these infringements. At the begining, these reactions started by limited reactions of kins of victims and then involved into a human rights struggle movement. Human rights struggle has reached a notable maturity both in theory and in practice by performing their goals. In the course of time, there flourished a human rights consiousness in the society. But there is an extensive common opinion based on lack of confidence and cynical perspective toward these NGO’s by a majority of people in society. The perception of these people has been shaped and oriented by idea that these NGO’s approache their behaviours subjectively and impartially. So they are still very cynical in this subject.

Key Words : Non Government Organization (NGO’S), Human Rights, Turkey.

*) Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Tokat.

**) Arş. Grv. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Konya.

Giriş

İnsan hakları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, I. ve II. Dünya Savaşları'nın özellikle Almanya ve İtalya'daki, otoriter rejimlerin yarattığı insanlık acılarına bir tepki olarak ortaya çıkan BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ile uluslararası hukukun baş aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu süreçte, uluslararası arenada yükselen insan hakları söylemi, beraberinde insan haklarını korumaya yönelik sistemlerin oluşturulması gerekliliğine olan inancı da artırmıştır.

XX. yüzyılın sonlarına doğru sivil topluma atfedilen değerın artması ile beraber, sivil toplum örgütleri (STÖ), insan hakları alanında da boy göstermeye başlamıştır. Bu boy gösterme hem ulusal ham de uluslararası düzeyde alanda olmuştur.

Türkiye'de, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra insan hakları adına yaşanan ihlaller de -dünyada yükselen insan hakları söyleminin de etkisiyle- sivil toplum örgütlerinin bu konuya eğilmesine sebep olmuştur. insan hakları konusunda sivil toplum örgütlerinin bu konuda .

Çalışmada, Türkiye'de, insan haklarını korumak için faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerin inceleneyecektir. Ancak bu örgütlerin sayılarının çokluğu ve makalenin hacmi dikkate alındığında, bu STÖ'lerin hepsinden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye'de aktif olarak insan hakları mücadelesi veren STÖ'ler, bu konuda popülaritesi, etkinliği, tartışmalarda odak olması ve farklı ideolojik çizgilere ve kesimlere olan yakınlıklarıyla öne çıkan İnsan Hakları Derneği (İHD) ve İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) üzerinden inceleneyecektir.

1. Türkiye'de Sivil Toplum

Türkiye'de bugün sayılarının 150.000'e yaklaştığı ifade edilen sivil toplum örgütleri (STÖ) ne baktığımız zaman bunların dernek şeklinde örgütlenmiş hemşehri örgütleri, insan hakları, demokratikleşme gibi belli konularda faaliyet göstermek üzere kurulmuş baskı grupları, meslek odaları ve vakıflardan oluştuğu görülmektedir (Keyman,2009:12). Acaba bu sivil toplum örgütleri, sivil toplumu sadece "örgütsel yaşam" olarak mı tanımlamakta; "demokrasiye geçişin ön-koşulu" olarak mı tanımlamakta yoksa sivil toplumu "katılımcı demokratik toplum yönetiminin gerekli aktörü" olarak mı? Keyman'a göre (2009:11-14) Türkiye'de sivil toplumun bu üç boyutunu aynı anda görmek mümkün olmakla beraber bugün Türkiye'de, STÖ'lerin çoğunlukla örgütsel yaşama odaklandıkları, demokratikleşme sürecine katkı ve kamusal tartışma alanını genişletme işlevlerini gerçekleştirme konusunda ise sınırlı kaldıkları görülmektedir. STÖ'lerin sadece örgütsel yaşama odaklanmalarını ve katılımcı demokrasi ile toplumun demokratik yönetiminin gerçekleştirilmesi işlevleri konusunda sınırlı kalmalarının nedenlerini, devletin STÖ'lere bakışında ve bu bakış açısından kaynaklanan -STÖ'lerin hareket alanını kısıtlayan- anayasal ve yasal sınırlamalarda ve toplumun ulaştığı demokratik kültür seviyesinde aramak gerekmektedir.

Türkiye'de bazı STÖ'lerin, bu bakış açısı ve sınırlamaları içselleştirdiği gözlemlenirken, diğer bazı STÖ'lerin de bu durumu benimsememekle beraber faaliyetlerini bu

durum içinde sınırlı bir şekilde devam ettirmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu duruma, bir yanda devletin resmi ideolojisini yeniden üreten ve statükoyu savunan STÖ'lerin, diğer tarafta temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmediği, katılımcı demokrasinin hayatiyet kazandığı demokratik bir yönetim mücadelesi veren STÖ'lerin varlığı örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'de bugün kamusal alan ile devlet iktidarının özdeşleştirilmesinden dolayı, sivil toplum ile siyasi toplum arasındaki toplumsal sorunların demokratik tartışma alanı giderek daralmakta, bu durum da STÖ'lerin, siyasi aktörleri, toplumsal sorunların çözümü için etkilemesi konusunda ciddi engeller oluşturmaktadır. Bu nedenle, sivil toplumun önemini her fırsatta dile getiren siyasi aktörlerin, Türkiye'de kamusal alanın "toplumsal sorunların demokratik müzakere alanı" olarak anlaşılması konusunda çaba göstermeleri gerekmektedir. Siyasi aktörlerin kamusal alana bakış açılarında böyle bir evrimle, sivil toplumun kamusal alanda gelişmesine ve kendinden beklenen işlevi gerçekleştirmesine sebep olacaktır. Aksi halde Türkiye'de sivil toplumun gelişimi engellenmiş olacaktır (Keyman, 2009: 12-13).

2. Türkiye'de İnsan Haklarını Koruma Amaçlı Sivil Toplum Örgütleri

2.1. Türkiye'deki Tarihsel Sürece Kısa Bir Bakış

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, insan haklarını korumaya yönelik sivil insan hakları örgütlerinin ortaya çıkışları ve bu konuda aktif bir rol üstlenmeleri esas olarak 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında rastlanmaktadır. Bu durumun temel içsel nedeni, 1980 Askeri Darbesi sonrası hukuk devleti ilkelerine aykırı uygulamaların yol açtığı insan hakları ihlalleri ve 1982 Anayasası'nın özgürlükçü olmayan yapısının başlattığı yoğun insan hakları tartışmasıdır. Temel dışsal neden ise küreselleşme ile beraber hızla gelişen sivil toplum ve bu durumun yarattığı çok sesliliklerdir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler (küreselleşme/globalleşme) ve bu gelişmelerin bir sonucu olarak zamanın ve mekânın yeniden tanımlanmasının, yerelden ulusala, ulusaldan da küreselle, hızlı bir iletişim ve etkileşimi beraberinde getirmesi, bu ilişki ağı içerisinde yerelin ve ulusalın, uluslararası denetime açılması ve bunun neticesinde insan hakları ile ilgili söylemlerin içeride daha rahat ifade edilmesine sebep olmuştur. Seksen sonrası dönemde, küreselleşme ile beraber ivme kazanan sivil toplum gelişmesine ve AB uyum sürecinin de eklenmesi, Türkiye'de, ortamın görece özgürleşmesine ve çok sesliliğe müsaade etmiş; bu durum: etnik, dinsel, siyasal, cinsel, ekonomik, ve ekolojik bazda birçok sivil toplum örgütünün kurulmasına ve bu örgütlerin spesifik talepleri politize ederek gündeme getirmesine uygun bir ortam hazırlamıştır.

Türkiye'de, insan haklarını koruma amaçlı sivil insan hakları örgütleri, esas olarak, seksen sonrası döneme rastlarsa da bu dönemden önce de insan haklarını koruma amaçlı bazı sivil girişimler olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'de, insan hakları ile ilgili kurulan ilk hükümet dışı (sivil) insan hakları örgütü, 1945 yılında, kuruluşuna Ali Fuat Başgil'in ön-

cülük ettiği “İnsan Hakları Derneği”dir¹. Takip eden yılda (20 Ekim 1946’da), aynı isimle (İnsan Hakları Derneği) bir dernek daha kurulmuştur. Aralarında Fevzi Çakmak’ın² da bulunduğu bu dernek Zekeriya Sertel, Cami Baykurt, Tevfik Rüştü Aras’ın öncülüğünde kurulmuştu. Ancak her iki dernek de kuruluşlarından kısa bir süre sonra (yaklaşık olarak üç ay) kapatılmışlardır. 1946 yılında (16 Ekim) kurulan bir diğer sivil insan hakları örgütü, öncülüğünü Nihat Erim, Sıddık Sami Onar gibi isimlerin yaptığı “Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu” adlı bir dernektir³. Bu dernek aynı zamanda insan hakları adlı aylık bir dergi de çıkarmıştır (Anar, 2000: 171-173). 1950’li yıllara gelindiğinde (1950 yılında) öncülüğünü Behice Boran ve Adnan Cemgil’in yaptığı, “Türkiye Barışseverler Derneği kuruldu.⁴ Ancak bu dernek de kuruluşundan 15 gün sonra kapatıldı. Amacı dünya barışına katkı sağlamak ve nükleer silahlanmaya karşı durmak olan dernek, Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesini protesto ediyordu. Bu olay neticesinde dernek, siyasetle ilgilendiği gerekçesiyle kapatıldı ve kurucularına Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini bozmaya ve halkın hükümete olan güvenini sarsmaya çalıştıkları gerekçeleriyle 15’er ay hapis cezası verildi. Barışseverler Derneği’nden sonra 1962 yılında, Mehmet Ali Aybar öncülüğünde, sosyalist görüşleriyle öne çıkmış bir grup aydın tarafından “Temel Hakları Yaşatma Derneği kuruldu.” Ancak bu dernek de diğerleri gibi kuruluşundan çok kısa bir süre sonra kapatılmaktan kurtulamadı. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden önce kurulan son sivil insan hakları örgütü, 1977 yılında kurulan “Barış Derneği” oldu. Dünya barışının sağlanması, nükleer silahların yasaklanması, ırkçılığa ve sömürücülüğe son verilmesi ve insan haklarının korunması amacıyla kurulmuş olan Barış Derneği’nin faaliyetlerine, Sovyetler Birliği yanlısı olduğu ve Türkiye’de Sosyalist bir düzen kurmayı amaçladığı gerekçesiyle askeri darbe ile beraber son verildi (Anar, 2000: 174-178).

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden sonra, insan hakları ile ilgili kurulan ilk dernek kısa adı “TAYAD” olan “Tutuklu ve Hükümlü Aileleri Yardımlaşma Derneği” oldu. 3 Şubat 1986 tarihinde kurulan dernek, aynı yıl kapatılmaktan kurtulamadı. TAYAD’ın kapatılmasının ardından, kendilerini TAYAD’ın mirasçıları olarak addeden “Haklar ve Özgürlükler Derneği” (ÖZGÜR-DER), “Tüm ÖZGÜR-DER”, “İstanbul ÖZGÜR-DER” ve “Marmara ÖZGÜR-DER” kuruldu. Ancak bu dernekler de kuruluşlarından çok kısa bir süre sonra kapatıldılar. 17 Temmuz 1986 tarihinde Türkiye’nin en uzun soluklu sivil insan hakları örgütü olan “İnsan Hakları Derneği” (İHD) kuruldu. Daha sonra İHD ve 32 insan hakları savunucusu tarafından kurulan ve İHD’den ayrı bir tüzelkişiliğe sahip olan “Türkiye İnsan Hakları Vakfı” (TİHV) derneği faaliyetlerine başladı. Bunu, “İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği” (MAZLUM-DER), “Helsinki Yurttaşlar Der-

1) Bu derneğin kurucuları arasında Ali Fuat Başgil’in yanı sıra daha sonra Vatan Gazetesi başyazarı olan, Vakıf Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman da vardı.

2) Fevzi Çakmak ilk toplantı’da derneğin başkanlığına seçilmiştir.

3) Zeki Mesud Aslan, Bahar Kantar Fuat Carım ve Nazım Poroy derneğin diğer kurucu isimleridir.

4) Derneğin kurucuları arasında yer alan diğer isimler şunlardır: Osman Toprakoğlu, Nevzat Özmeriç, Reşat Sevinçsoy ve Muvakkar Güran.

neği” (HYD) (Anar, 2000: 175-182), “Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi” (UAÖTŞ), “İnsan Hakları Gündemi Derneği” (İHGĐ) ve “Barış Derneği”nin kuruluşları izledi.

Şüphesiz ki Türkiye’de, insan hakları mücadelesi veren STÖ’ler bu sayılanlarla sınırlı değildir. Sayılan derneklerin dışında da belli bir takım insan haklarını öne çıkaran ve çalışmalarını bu haklar üzerinden yürüten başka dernekler de vardır. Ancak bu sivil toplum örgütleri içerisinde popülaritesi, etkinliği, tartışmalarda odak olması ve farklı ideolojik çizgilere ve kesimlere olan yakınlıklarıyla öne çıkan İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği’dir.

2.2. İnsan Hakları Derneği (İHD)

İnsan Hakları Derneği, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi ile başlayan süreçte, insan hakları adına yaşanan ihlallere ve anti-demokratik uygulamalara⁵ duyulan tepkinin bir sonucu olarak, tutuklu ve hükümlü yakınları ile aralarında avukatlar, doktorlar, gazeteciler, mimar ve mühendislerin bulunduğu, bir kısım aydınının bir araya gelerek 17 Temmuz 1986’da kurduğu bir dernektir. (Kuruluşundan Bugüne İHD, 2001: 1-2). Dernek, faaliyetlerini şu temel ilkeler doğrultusunda yürütmektedir: hükümet dışılık ve gönüllülük, devletlerden, hükümetlerden ve siyasi partilerden bağımsızlık, insan haklarının evrenselliği ve bölünmezliği, her türlü ayrımcılığa karşı mücadele, ölüm cezasına ve işkenceye mutlak surette karşı olma, adil yargılanma ve savunma hakkı, savaşa ve militarizme karşı olma ve barış hakkını savunma, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, ezilen birey, cins, sınıf, halkın/ulusun hakları için mücadele, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkını, kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile dayanışma haklarını bir bütün olarak benimseme (İHD Tüzüğü, m. 2/b). Bir insan hakları örgütü olması hasebiyle, olması gereken ilkeler açısından İHD’nin, bu ilkeleri kabul etmesi hiç şüphesiz ki çok önemlidir. Ancak bu ilkelere olması gerekenler açısından bazı eklemeler yapılabilmesi de mümkündür. Örneğin, “Devletlerden, hükümetlerden ve siyasi partilerden bağımsız bir örgüttür” ibaresine, dinlerden ve her türlü ideolojiden bağımsızlık da eklenmelidir. Yine ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı savunulurken, aynı zamanda her türlü aşırı milliyetçiliğe ve şovenizme de karşı olduğu açıkça belirtilmelidir.

İHD, birikimlerinden yararlanmak suretiyle insan hakları mücadelesini daha etkin bir şekilde yürütmek amacıyla uluslararası insan hakları örgütleriyle de temas haindedir. İHD bu bağlamda; Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Komitesi, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, Helsinki Yurttaşlar Derneği ile iletişim içerisinde faaliyet göstermekte; Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Parlamentosu üye ve temsilcileri ile BM ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi üyeleri ile de sürekli olarak fikir alışverişinde bulunmaktadır (İHD 20 Yaşında, 2006: 32).

İHD’nin çalışmalarına bakıldığında, derneğin çalışmalarını çok çeşitli şekillerde yürüttüğü görülmektedir. İHD, insan hakları ile ilgili paneller, sempozyumlar, açık otu-

5) Bilindiği üzere, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’nin ardından birçok kişi gözaltına alınmış, tutuklanmış, işkenceye maruz kalmış; siyasi partiler, dernekler ve sendikalar kapatılmış, bunların yöneticileri tutuklanmış; anayasal ve yasal düzeyde insan haklarına aykırı düzenlemeler yapılmıştır.

rumlar, düzenlemekten, çeşitli kampanyalar başlatmaya; cezaevi (ceza infaz kurumu) sorunlarıyla ilgili çalışmalardan, işkenceyle ilgili çalışmalara; ekonomik ve sosyal haklar konusundaki çalışmalardan, eğitim etkinliklerine; oradan rapor, bülten ve kitap yayımlamaya kadar birçok faaliyeti birlikte yürütmektedir. Bu faaliyetlerin yanı sıra İHD'nin başörtüsü sorunu, çevre hakkı, iltica hakkı ve yaya hakları konularında da birer tutum belgesi yayınlamak suretiyle bu konulardaki hassasiyetlerini de ayrıca ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.⁶

İnsan hakları mücadelesi, tarih boyunca zorlu bir mücadele olmuştur. Gücü/iktidarı eline geçirenlerin hak gaspları karşısında durmak isteyenler, her zaman ağır bedeller ödemek zorunda kalmışlardır. İnsan hakları mücadelesi de esas olarak gücü elinde bulunduran devlete karşı verilen bir mücadele olduğu için insan hakları aktivistleri bu bedelin en ağırını ödeyenlerdir. Bu tespit Türkiye'de faaliyet gösteren hükümet dışı insan hakları örgütleri açısından da geçerlidir. Türkiye'de faaliyet gösteren hükümet dışı insan hakları örgütleri devlet tarafından sürekli olarak baskılara maruz kalmış, birçok zorlukla karşılaşmışlardır. İHD, bu örgütler arasında bahsi geçen baskılar ve zorluklarla en çok karşılaşmıştır. Dernek, faaliyetlerine başladığı günden beri, İHD yöneticileri hakkında, toplam 400'ün üzerinde dava açılmış ve bu davalarda, 300'ün üzerinde yönetici yargılanmıştır. Kimi yargılamalar halen daha devam etmektedir. Bir zamanlar derneğin genel başkanlığını yapmış olan Akın Birdal 1995 ve 1996 yıllarında, Dünya Barış Günü nedeniyle düzenlenen mitinglerde yaptığı konuşmalar nedeniyle hakkında açılan iki ayrı dava neticesinde toplam 20 ay hapis cezasına mahkûm edilmiş ve bu cezalardan dolayı yaklaşık olarak 14 ay cezaevinde kalmıştır. İHD Diyarbakır Şubesi Eski Başkanı Osman Baydemir hakkında bir yıl içerisinde toplam 60 soruşturma ve kovuşturma başlatılmıştır. Yine aynı şekilde, İHD İzmir Şubesi yöneticileri hakkında, 2000-2006 yılları arasında açılan toplam dava sayısı 60'tır (İDH 20 Yaşında, 2006: 39). Tabii burada bu soruşturma ve kovuşturmaların hukuka uygunluğu ve haklarında soruşturma ve kovuşturma açılmış olan kişilerin gerçekten suç işleyip işlemediği ayrı bir konudur. Burada dikkati çeken nokta, İHD yöneticilerinin, sık sık kolluk kuvvetleriyle muhatap olması ve yargı makamlarının karşısına çıkmış/çıkarılmış olmalarıdır.

İHD yönetici ve üyeleri, sadece haklarında başlatılan soruşturma ve kovuşturmalarda muhatap olmakla kalmamış aynı zamanda yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan çeşitli saldırılara da maruz kalmışlardır. Örneğin, İHD Eski Genel Başkanı Akın Birdal, 12 Mayıs 1998'de, İHD Genel Merkezi'nde, uğradığı silahlı saldırı sonucu ağır yaralanmıştır. Ölümle sonuçlanan saldırılarda ise toplam 14 İHD yöneticisi ve üyesi hayatını kaybetmiştir. Faili meçhul cinayetler neticesinde hayatlarını kaybeden bu kişilerle ilgili dosyaların çoğu halen aydınlatılabilmemiş değildir (İDH 20 Yaşında, 2006: 39-40). İHD, üye ve yöneticilerinin yanı sıra, dernek merkez ve şubeleri de çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. İHD'nin merkez ve şubelerine yönelik fiili saldırıların özellikle PKK terör örgütü eylemleri sonrasına denk geldiği görülmektedir. dikkat çekmektedir.

6) İHD'nin gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerin neler olduğu konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Dünden Bugüne İHD: İHD 15 Yaşında ve Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında.

İHD'nin, karşı karşıya olduğu sorunlardan biri de sürekli kapatılma tehdididir. 1986-2006 yılları arasında il valilikleri tarafından, İHD şubeleri hakkında çeşitli sürelerle, toplam 30 defa kapatma kararı verilmiştir. Birçok İHD şubesinin kapatılması için dava açılmış, bu davalar neticesinde bazı şubeler kapatılmıştır.

2.2.1. İHD ve Kürt/Güneydoğu Sorunu

İHD Kürt/Güneydoğu Sorunu konusunda kendisine ayrı bir çalışma başlığı oluşturmuş, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan insan hakları ihlallerine/ihlal iddialarına karşı önemli çalışmalar yürütmüştür. Hatta o kadar ki İHD'nin Kürt/Güneydoğu Sorunu bağlamında, Güneydoğu'da yaşanan olaylar konusunda yaptığı çalışmalarını, İHD'ye karşı, insan hakları sorununu sadece Kürt/Güneydoğu Sorunu'na indirgediği yönünde eleştiriler yöneltilmesine bile sebep olmuştur. Bu eleştiriler hakkında bir fikir yürütmek açısından bu konuda İsmail Beşikçi, Hatip Dicle ve Ercan Kanarın şu sözleri dikkat çekicidir.

“İHD, insan hakları savunucuları, kendi davalarında çok haklı ama seslerini güvenlik birimlerine, Cumhuriyet savcılıklarına, yargı organlarına duyuramayanların, örneğin geniş Kürt halk kitlelerinin, Kürt emekçilerinin, Kürt yoksullarının sesidir. İnsan hakları ihlallerinin: örneğin, Çorum'daki, Yozgat'taki, Çankırı'daki içeriğiyle Şırnak'taki, Hakkari'deki, Diyarbakır'daki içeriği çok farklıdır” (Beşikçi, 2006: 122).

“İHD'nin yirmi yıllık yaşamıyla kesişen dönem, aynı zamanda Türkiye'de Kürt sorununun çözümsüzlüğünden kaynaklanan düşük yoğunluklu bir silahlı çatışma süreciyle de çakışmaktadır. ... Bu korkunç dönemin, deyim yerindeyse fotoğrafının çekilmesinde, ulusal ve uluslararası çapta teşhir edilmesinde, İHD hep seçkin bir konumda yer aldı” (Dicle, 2006: 125).

“İHD'nin yirmi yılına bakış bir anlamda, Türkiye solunun insan haklarına bakışının, Kürt muhalefetinin insan haklarına bakışının bir irdelenmesidir” (Kanar, 2006: 141).

İHD, zaman zaman olağanüstü halin uygulandığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde süren silahlı çatışmaları, 24.10.1992'den itibaren savaş olarak nitelermekte ve Cenevre Sözleşmeleri'nin bu olaylara uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Yine aynı bölgede boşaltılan köylerle ilgili olarak raporlar hazırlayan İHD, bu köylere güvenli geri dönüşün sağlanması için komisyonlar oluşturarak çözüm önerileri sunmuş, bölgede yaşanan sorunların şiddet araçlarına başvurulmadan çözülmesi, çatışma ortamının yerini demokrasi ve uzlaşma ortamına bırakması için şiddet araçlarının kullanılmasına karşı ilkesel bir tutum benimsediğini her seferinde ifade etmiştir (İHD 20 Yaşında, 2006: 25-26).

Kürt/Güneydoğu Sorunu'nu, bir demokrasi ve insan hakları sorunu olarak gören İHD, bu konuyu bütün çalışma programlarında: “Türkiye'nin temel sorunu insan hakları ve demokrasi sorunudur. Bu sorunun en önemli halkası da Kürt sorunudur” diye nitelendirmiştir (İHD 20 Yaşında, 2006: 25). İHD'nin, Türkiye'deki insan hakları ve demokrasi

sorununun temelinde neden Kürt/Güneydoğu Sorunu’nu, oturttuğunu, bu sorunu neden başat sorun olarak algıladığı ve verilen insan hakları mücadelesi içinde bu konunun neden bu kadar büyük bir yer işgal ettiği sorusuna, İHD eski genel başkanı Akın Birdal şöyle cevap vermektedir:

“Kürt Sorunu’nun çözümsüzlüğü, mevcut çeteleşmenin de gerekçesini oluşturmaktadır. İHD’nin, son 15 yılında önceliklerinin başında Kürt Sorunu’nun yer alması ve halkların haklarının tanınması isteği bugün de Türkiye’nin başat sorununu oluşturmaktadır. Bu nedenle sorunların çözümsüzlüğünden yararlanan çevreler bıkmadan usanmadan deşifre edilmedir.” (Birdal, 2006: 57)

Birdal’ın bu açıklamasından anlaşılan odur ki Kürt/Güneydoğu Sorunu’nun çözülmesi ile varlığının bu sorunun çözümsüzlüğüne borçlu olan çeteler ortadan kalkacak ve böylece insan hakları ihlalleri de nihayet bulacaktır. Bu anlayış, her ne kadar insan hakları ve demokrasi konusunda olaylara tek bir perspektiften bakıldığı, insan hakları ihlallerinin sadece belli bir bölgede ve belli bir kesime karşı gerçekleştirildiği şeklindeki indirgemeci bir bakış açısını yansıtsa da gerçeklik payı yadsınamayacak kadar önemli bir tespittir. Ancak Türkiye’deki insan hakları ihlal iddiaları, her ne kadar büyük oranda belli bazı kesimlerle gündeme gelse de aslında Türkiye’de gerçekleşen insan hakları ihlallerinin her kesimden mağduruna rastlamak mümkündür. İnsan hakları ihlalleri sadece çeteleşmenin sona erdirilmesiyle son bulacak kadar basit bir mesele değildir. Bu, çeteleşmenin önüne geçmek kadar, devletin insan haklarına dayalı bir hukuk devleti kimliğini içselleştirmesinden, insan hakları bilincinin toplumsal tabanın tamamına yayılmasına kadar daha birçok konuda alınacak yol ile doğrudan ilintilidir.

İHD ve Kürt/Güneydoğu Sorunu arasında kurulan bağ, esas olarak Derneğin kuruluşundan (1986) birkaç yıl sonrasına, 1989 ve 1990 yılında yaşanan olaylara dayanmaktadır. Bu yıllar aynı zamanda, Dernek içerisinde yaşanan ayrışmaların da başladığı yıllardır. 1989’da, Türkiye sosyalist hareketinin cezaevlerindeki temsilcilerinin şartlı salıverilme yasasına binaen cezaevlerinden çıkması üzerine, Derneğin kuruluşuna vesile olan ve çoğunluğu kentli olan hükümlü aileleri aktif mücadeleden uzaklaşmaya başlamıştır. Böyle bir süreçte, 1990 yılında, Vedat Aydın’ın İHD genel kongresinde yaptığı Kürtçe konuşma, Dernek için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Konuşma esnasında salonda bulunan Türk kökenli delegelerinin büyük bir kısmı, bu durumu protesto etmek için salonu terk etmiş, daha sonra da bu olaya tepkilerini sürdürmüşlerdir. Aynı süreçte Kürt kökenli aydınları ve Kürt kökenli tutuklu ve hükümlü aileleri, İHD’ye yoğun bir ilgi göstermeye başlamışlar ve bu süreç olağanüstü hal bölgesinde birçok ilde İHD şubelerinin açılmasıyla birlikte devam etmiştir. Bu olaylar, deyim yerindeyse İHD’nin insan hakları ve demokrasi mağduru profilinin farklı bir kesime doğru kaydığını simgelemektedir. Aynı dönemde, İHD içindeki aydınların önemli bir kısmının ve kentli kesimin dernekten uzaklaşması bu tabandaki “kayış”ı daha da hızlandırmıştır. Bu sürecin akabinde İHD, artık geniş halk katılımını sağlayamadığı gibi bütünlüklü bir insan hakları mücadelesinden de uzaklaşmıştır

(Türkmen, 2006: 130). İHD tabanında yaşanan bu değişim ve dönüşümün yanı sıra 1990 sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde artan çatışma ve terör eylemleri, İHD'nin Kürt/Güneydoğu Sorunu'na ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan olaylara iyiden iyiye odaklanmasına sebep olmuştur. Ancak insan hakları ihlallerinin yaşandığı veya ihlal iddialarının hat safhalara ulaştığı bölgede yaşanan olaylara haklı ve yerinde olarak duyarsız kalmayan İHD, PKK'ya destek vermeyen korucu köy halkının yaşadıklarına, Kürt muhalefetinin kendi muhaliflerine yönelik infazlarına aynı hassasiyetle yaklaşmamış; bu konularda açık ve net bir tavır almayı maalesef becerememiştir (Kanar, 2006: 145). İHD, insan hakları mücadelesini tamamen Kürt/Güneydoğu Sorunu'na indirgemekle beraber, bu konuya verdiği önemi diğer konulara; örneğin, hak ihlaline uğrayan diğer toplumsal kesimlerin sıkıntılarına gösteremediği için ağır bir şekilde eleştirilmiştir ve bu eleştirilerin düşük yoğunlukta da olsa halen devam ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin, derneğin kurucu üyelerinden olan Adalet Ağaoglu, dernekten ayrılmasında Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Genel Başkan Eski Yardımcısı Hikmet Fidan'ın PKK tarafından öldürülmesinde İHD'nin net bir tavır almamasının etkili olduğunu belirtmiştir. "Anneliğin Kürtlüğü, Türklüğü olmaz. Bu ülkede sadece Kürt anaları değil, Türk anaları da ağlıyor" diyen Ağaoglu, istifa mektubunda İHD ile ilgili olarak şu çarpıcı tespitleri yapmıştır: "PKK terörü karşısında tavır alamayan insan hakları derneği olur mu? ... 200 aydınımızın imzasını taşıyan 'Kararlıyız-Uyarıyoruz' bildirisinde İHD Başkanlığı'nın da imzası bulunduğu halde kamuoyunda İHD'nin insan haklarına tek yanlı, etnik gruplar ağırlıklı olarak sahip çıktığı inancının değişmediği izlenimini edindim..." (Zaman Gazetesi, 31.07.2005), İHD içerisinden biri tarafından yapılan bu tespitler, kamuoyundaki İHD'nin, insan haklarına etnik temelli yaklaştığı ve Türkiye'de esas olarak belli bir kesimin haklarını savunduğu yönündeki hâkim yargıda gerçeklik payı olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

2.2.2. İnsan Hakları Derneği'ne Hâkim Olan Paradigmalar ve Derneğe Karşı Yöneltilen Eleştiriler

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında, cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü ailelerinin içine düştükleri arayış ile bir grup aydının duyarlılıklarının kesiştiği bir noktada ortaya çıkan İHD, o günün koşullarında mevcut mağduriyeti (sol kesimin yaşadığı mağduriyeti) gidermek gibi pratik bir amaca hizmet etmekteydi. İHD bu pratik amacı gerçekleştirmenin yanı sıra, zaman içerisinde teorik açıdan da içeriğini doldurmaya çalışmıştır.

Teorik anlamda kendini geliştirme çabası çeşitli dönemlerde, farklı şekillerde tezahür etmiştir. 1989 ve 1990 yıllarında, İHD içerisinde (yukarıda izah edildiği gibi) Kürt/Güneydoğu Sorunu eksenli bir bölünme ve daralma yaşamıştır. İHD, bu bölünme ve daralma sürecine gelinceye değin yani (1986-1990 yılları arasında), Türk solunun egemen paradigmalarından kopmadan bir insan hakları mücadelesi yürütmüştür.⁷ Ancak İHD

7) Türk solunun egemen paradigmaları genel olarak, Batı'dakinden farklı algılanan yasakçı laiklik anlayışından, Kemalist milliyetçilik anlayışından ve özgürlükler konusunda çifte standartçı tutumdan kopmamak, azınlık sorunlarına karşı çekimser durmak, sorunların çözümünü iktidar olgusuna

aynı süreçte (1986-1990 hatta 1992), insan haklarının evrenselliğini, bölünmezliğini hem kendi içerisinde hem sol ile hem de iktidarı elinde tutanlar ile de tartışmaya başlamıştır. (Kanar: 2006: 142-142). 1990 sonrasında, İstanbul ve İzmir şubelerinin çabasıyla bu tartışmalar daha da dillendirilmiş, İHD içerisinde insan hakları mücadelesinde enter-nasyonalist bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği, her türlü resmi ideoloji ve resmi tarih anlayışından kopulması gerekliliği vurgulanmış ve verilen insan hakları mücadelesinde, evrensel norm ve ilkelerin üretilmesi zorunluluğuna vurgu yapılmıştır. İHD'nin, 1992 ve 1994 çalışma programları da bu anlayış doğrultusunda (İnsan Hakları Derneği) başlığı altında zikredilen ilkeler doğrultusunda şekillendirilmiştir. Ayrıca, insan haklarının en büyük ihlalcisi olan devletin yaptığı hak ihlallerine karşı mücadelenin önemi vurgulanırken, alternatif iktidar odaklarının da temel hak ve özgürlüklere yönelik ihlallerine karşı tavrı alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ancak 1992 ve 1994 çalışma programları pratiğe geçirilememiş, ne merkez ne de şubeler altı çizilen konuları bir türlü içselleştirememiştir. Özenin bileşenlerinin siyasi iradelerine göre politikalar üretmek, örgütün inandırıcılığını yitirmesine sebep olur. Örneğin Nevruz'da/Newroz'da kendisini yakan bir insan için bir İHD Genel Başkan Yardımcısı: "O bir Newroz ateşiydi" derse burada insan hakları algılaması açısından bir sakatlık var demektir (Kanar, 2006:145). Özellikle üzerinde durulmasına rağmen, devletlerden, hükümetlerden ve siyasi partilerden bağımsızlık kültürünün dernekte bir türlü yerleşmemesi (Kanar, 2006: 143) derneği sınırlayan önemli, bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Örneğin İHD'nin Avrupa Birliği (AB) konusunda aldığı tavrı, ideolojik bir programla yönetilen bir siyasi partinin aldığı tavırla birebir örtüşmemelidir "demokratik açılım" konusunda, İHD'nin yaptığı açıklamalar bir siyasi partinin ağzından çıkarılarak neredeyse birebir aynı olmamalıdır. Bu tür tavrı ve üsluplar, insan hakları adına evrensel kabul görmüş gerçekleri dile getirirse de bir insan hakları örgütü olarak İHD'nin kamuoyunda bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda şüphe duyulmasına yol açabilecektir. Bu nedenle İHD'nin bu konularda biraz daha özgün bir üslup geliştirmesi gerekmektedir.

İHD, kendi içerisinde, düşünce ve inanç konularında da ayrımlar yaşamıştır. Örneğin, İHD, 12.10.2004 yılı itibarıyla yürürlükten kalkmış olan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 1991 yılında yürürlükten kaldırılan ve ifade özgürlüğünün önünde önemli bir engel teşkil eden 141. ve 142. maddelerine karşı çıkarken 163. maddesi karşısında net bir tavrı alamamış bu konuda sessiz kalmıştır. Yine İHD içerisinde askeri darbelerle karşı çıkılırken, ayrımcı bir tahlil ile 27 Mayıs 1961 Askerî Darbesi'ne sempati ile bakılmıştır (Kanar, 2006: 142). Mamafih İHD'nin, başörtüsü ile ilgili olarak yayımladığı "Başörtüsü Sorunu ve İlkel Tutumlar" belgesini İHD'nin insan haklarını bir bütünlük içerisinde algılamadığı yönündeki algıyı kırmak için ortaya koyduğunu iddia etmek mümkün gibi görünse de İHD'nin son zamanlardaki din ve vicdan özgürlüğü konusundaki tutumu ve başörtüsü konusundaki eylemlere verdiği destek bu iddiaları artık gerçekçi olmaktan çıkarır niteliktedir.

---

bağlamak ve hegemonyacılar olarak ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kanar, E. Klasik Tarih Paradigmalarına Sapmadan 20 Yıllık İHD Tarihine Bakmak, Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında, Yıl: 2006, s.141-147

İHD'ye karşı yöneltilen eleştirilerden biri ve belki de en önemlisi, İHD'nin Türkiye'de insan hakları ile ilgili yaşanan sorunları Kürt/Güneydoğu Sorunu'na indirgediğidir. Ancak burada Kürt/Güneydoğu Sorunu ile bağlantılı olarak, şunu da belirtmek gerekir ki İHD, Kürtlerin ve Türkiye'de yaşayan azınlıkların sorununu sadece anadilde konuşma ve yazma hakkı olarak görmüş ve bu anlayışın bir neticesi olarak yurt içinde ve yurt dışında özellikle Balkanlar ve eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan azınlıklar başta olmak üzere, azınlıkların yaşadığı farklı sorunlara eğilmeyi büyük oranda ihlal etmiştir (Kanar, 2006: 142).

Başta Merkez Yönetim (Yürütme) Kurulu (İHD Tüzüğü, m. 22) olmak üzere, İHD'nin merkez ve şubelerdeki organlarına seçilen üyeler ve şube genel kurulunca seçilen delegelerin, üst üste kaç defa seçileceği konusunda bir sınır getirilmemiştir. Mesela, bunun iki veya üç ile sınırlanmaması büyük bir eksikliklerdir. Bu durum Türkiye'de özellikle siyasi partilerde ve sendikalarda klasikleşmiş olan yönetim anlayışının aynen burada da benimsenmesinin yolunu açmakta, kurumun kendi öz elemanlarını yaratamamasına ve bileşenlerinin dönemden döneme sunduğu kişilerce yönetilmesine sebep olmaktadır.

İHD ile ilgili olarak eleştiriye açık bir başka konu da İHD yöneticilerinin, sonraki bir aşama olarak belli ideolojideki siyasi partilerden milletvekili veya belediye başkanı aday olmaları ve bazılarının da seçilmesidir. Bu durum, İHD'yi, belli siyasi partilere, vasıflı eleman yetiştirir bir ara kurum pozisyonuna sokmaktadır.⁸ Kişilerin seçilme haklarını kullanmalarının doğal olduğunu kabul etmekle beraber, insan haklarının evrenselliğini savunan İHD gibi bir insan hakları örgütünde gönüllü olarak çalışan kişilerin, derneğin inandırıcılığına gölge düşürerek derneğe zarar veren bu tür davranışlardan imtina etmek gibi bir sorumluluğu taşımaları gerektiğini de aynı şekilde kabul etmek gerekmektedir.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki 30 yıllık bir geçmişe rağmen, ülke genelinin yaklaşık olarak 2/3'ünde teşkilatlanamamış olması, kurumsallaşma ve insan hakları mücadelesini daha etkin yürütme adına ciddi bir insan hakları yayınevi ve eksiksiz bir insan hakları kütüphanesi, bir insan hakları enstitüsü, insan haklarına yönelik bir medya organı (radyo, tv. vb.) kuramamış olması da İHD adına önemli bir eksikliklerdir (Kanar, 2006: 146).

2.3. İnsan Hakları Ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)

İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), 28 Ocak 1991'de, İslamcı kesimin önde gelen isimlerinden Abdurrahman Dilipak, Hüseyin Okçu, Mehmet Pamak, Osman Yurt, Süleyman Arslantaş, Şeyho Duman, Haldun Ulvi Alacakaptan gibi isimlerin de aralarında bulunduğu bir kısım avukat, gazeteci, yazar ve iş adamı tarafından kurulmuştur (mail.live.com).

1980 Askeri Darbesi sonrasında sol kesimin yaşadığı mağduriyeti gidermek gibi pratik bir amaçla kurulan ve 1990 yılından itibaren varlık sebebinin büyük oranda Kürt/Gü-

8) Örneğin, İHD yönetiminin çeşitli kademelerinde yer almış, Akın Birdal ve Hatip Dicle kapatılan Demokratik Toplum Partisi (DTP) milletvekili, Osman Baydemir ise DTP Diyarbakır Belediye Başkanı olmuş isimlerdir.

neydoğu Sorunu'na hasreden İHD, Türkiye'de, insan hakları adına yaşanan birçok sorunu gündeme getirmekle beraber, "başörtüsü/türban sorunu/meselesi" diye adlandırılan özünde, kamusal alanda kadınların başörtü/türban takmasını yasaklayan uygulamadan dolayı bir kısım kadının yaşadığı sorunlara cevap verememiştir. En azından MAZLUMDER'i kuranlar, durumun böyle olduğunu iddia etmektedirler. Bu konuda, MAZLUMDER başkanı Ömer Faruk Gergerlioğlu şöyle demektedir:

"O zamanlar başörtüsü mağduru kızlarımız, insan hakları derneğine de başvurdular. Fakat bu mağdur kızlarımız, İnsan Hakları Derneği'nden yeterli ilgi görmediklerini (o zamanlar) beyan ettiler. İslami kesim arasında da bu konuda bir çıkış yapılması gerektiği ortaya çıktı ve 1991 de MAZLUMDER kuruldu." (www.mazlumder.org.tr).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere MAZLUMDER ilk etapta başörtülü/türbanlı kadınların yaşadığı sorunun çözümüne yönelik çalışmalar yürütmek gibi patirik bir amaçla kurulmuştur.

Temel felsefesini: "Kim olursa olsun, zalime karşı, mazlumdan yana" şeklinde bir zalim-mazlum söylemi ekseninde oluşturan MAZLUMDER'in amacı, Dernek tüzüğü'nün 3. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

"a) İnsan haklarını, insan haysiyetiyle ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan, bu sebeple de zulüm niteliği taşıyan; ekonomik, sosyal, hukuki, psikolojik, kültürel ve fiili her türlü engelin kaldırılması, zulme uğrayan başta insan olmak üzere bütün varlıkların doğalarının korunması amacıyla her türlü mücadeleyi vermektir.

b) Kim tarafından, kime karşı yapılırsa yapılsın her türlü işkence, hakaret ve tecavüze karşı mücadele vermek; zalimleri ve zulmü teşhir etmektir.

c) Mağdur ve mazlumlarla dayanışmak amacıyla her türlü maddi ve hukuki yardımda bulunmaktır."

Amaçlar arasındaki "zulme uğrayan başta insan olmak üzere bütün varlıklar" ifadesinden canlı-cansız olan bütün varlıkları anlamak gerekmektedir. Yani dernek, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkların da doğalarına aykırı düşen her türlü işlem ve eyleme karşı mücadele etmeyi kendisine amaç edinmiştir. Bu bağlamda hayvanların haklarının korunması, doğanın korunması, tarihi eserlerin korunması, başka bir deyişle bu varlıkların doğalarına aykırı düşen davranışların teşhir edilmesi ve bunlara karşı bir mücadele verilmesi, derneğin amaçları arasındadır. Ancak dernek çalışmalarına bakıldığı zaman bu yönde çalışmalara rastlamak pek mümkün değildir.

Tıpkı İHD gibi MAZLUMDER de insan haklarının evrenselliği fikri ve uluslararası insan hakları örgütleriyle yardımlaşma ve dayanışma içerisinde verilecek bir insan hakları mücadelesinin, onların birikimlerinden yararlanmak suretiyle daha etkin olacağı inancı ile çeşitli uluslararası örgütlerle temas halindedir. MAZLUMDER, bu bağlamda, "Savaşa

ve İşgale Hayır Platformu”, “Filistin’le Dostluk Girişimi”, “Irak’ta Savaşa Hayır Koordinasyonu”, “Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu” gibi ortak platformlarla birlikte çeşitli projeler yürütmektedir (www.siviltoplum.com.tr).

MAZLUMDER’in faaliyet raporları incelendiğinde, bu faaliyetlerin genellikle Güneydoğu/Kürt Sorunu, inanç ve vicdan hürriyeti; bu bağlamda özellikle başörtüsü meselesi, yurt içinde ve yurt dışında Müslümanlara karşı yapıldığı iddia edilen ayrımcılık odaklı hak ihlalleri, bu ihlallerin mağdurlarının mağduriyetlerini bir nebze olsun gidermek için yapılan maddi yardım faaliyetleri ve hak ihlallerini ifşa etmek için yapılan yayınlar ve basın açıklamalarından oluştuğu görülmektedir. Yaptığı çalışmalara bakıldığında derneğin, din ve vicdan hürriyeti özelinde başörtüsü sorunundan, kadınların hak ve hürriyetlerini ilgilendiren töre cinayeti, taciz ve ayrımcılığa, oradan Kürtlerin, Ermenilerin ve Müslüman olmayan unsurların sosyal ayırımına (diskriminasyonuna), şüpheli kaybolan insanlara, faili meçhul cinayetlere ve cezaevlerinde yaşanan insan hakları sorunlarına kadar geniş ölçekli bir insan hakları mücadelesi vermek çabasında olduğu görülmektedir (www.mazlumder.org).

Tıpkı İHD gibi MAZLUMDER de verdiği insan hakları mücadelesinin zorluklarını yaşadığı ve bu mücadele esnasında çeşitli baskılarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu baskılar arasında şubelerin açılmasında karşılaşılan zorluklardan, Dernek telefonlarının dinlenmesine, Dernek merkez ve şubelerinde yapılan hukuka aykırı aramalardan, Derneğin çeşitli faaliyetlerine izin verilmemesine, Dernek yönetici ve üyeleri hakkındaki soruşturma ve kovuşturmalardan, bazı şubelerin faaliyetlerinin durdurulmasına ve Dernek hesaplarına bloke konulmasına kadar; Derneğin çalışmalarını sekteye uğratacak, Dernek yönetici ve üyelerini yıldırarak birçok olay yer almaktadır. 25 Ekim 1998 günü yaptığı bir basın açıklaması nedeniyle Kayseri Emniyet Müdürlüğü’nde, ifade veren MAZLUMDER Kayseri Şube Başkanı Prof. Dr. Nihat Bengisu’ya yönelik ifadeyi alan Kayseri Emniyet Müdürü’nün hakaret içeren sözlerle dolu şu tavrı insan hakları savunucularının maruz kaldıkları baskıyı göstermesi açısından önemlidir: “Gerçekten işlenmiş bir suç ve delili varsa, mahkemeye veriniz” diyen şube başkanına, ifadeyi alan emniyet müdürü şu sözlerle karşılık vermektedir: “Hayır, kendim halledeceğim; bundan sonra bizzat kendim uğraşacağım. Bu artık benim meselem. Kim bu MAZLUMDER? Devlet mi bu, karakol mu: ne beladır? Ne yapmak istiyor; nereden çıktı? ...Canına okuyacağım senin... Seni mahvedeceğim...” (www.mazlumder.org).

2.3.1. MAZLUMDER ve İslâmi İnsan Hakları Anlayışı ile Türban/Başörtüsü Meselesi

İnsan haklarının evrenselliğini bir ilke olarak benimsediğini ifade eden MAZLUMDER, evrensellikten, farklı kültürlerin tanınmaması gibi bir sonuç çıkarılamayacağını altını çizerek farklı kültür ve kimliklere saygı duyulması gerektiğini vurgulamaktadır. Hakların kaynağını, kişinin insan olarak yaratılmış olmasında gören Dernek, hakların temelinde ilahi hukukun olduğunu savunmakta ve bunu da şöyle ifade etmektedir:

“MAZLUMDER, insan haklarının evrensel olduğuna inanmaktadır. Çünkü insan haklarının kaynağı, kişinin insan olarak yaratılmış olmasıdır. Dolayısıyla insan haklarının temelinde doğal hukuk/ilahi hukuk bulunmaktadır. İnsanlar arasında, bu temel haklar bakımından bölgesel ya da kültürel farklılık olabileceğini düşünmek, Allah’ın yarattığı insanlar arasında ayrımcılık yapmaktır. İnsan hakları, Yaratıcı’nın hiçbir istisna söz konusu olmaksızın ve tam bir eşitlikle insanlık ailesinin her bireyine tanıdığı insanlık onuruna bağlı olan haklardır. İnsanlık onurunda din, dil, cins, renk, ırk ve kavim farkı gözetilmediği gibi, insanlık onuruna sıkıca bağlı olan ve yararlanılabilmesi için insan bireyi olmaktan başka şart aranmayan insan haklarında, hiçbir farklılık ve ayrıcalık söz konusu olamaz.” (MAZLUMDER Tanıtım, 2009: 2).

İnsan haklarına ilişkin kavramsal modelin, sadece Batı tarafından çizilen çerçeve ile sınırlı olduğu yönündeki düşünceleri reddeden MAZLUMDER, Batı’nın, bu düşünceden hareketle insan haklarını, özellikle İslam dünyası ve Uzakdoğu toplumları üzerinde bir tahakküm aracı olarak kullanmaya çalıştığını, ancak kendilerinin her zaman bunun karşısında olacağını belirtmektedir. MAZLUMDER, Batı’nın sergilediği bu tutumun, insan haklarının evrenselliğine gölge düşürdüğünü ifade etmekle beraber, bunun insan haklarına sırt çevirmeyi gerektiren bir neden de olmadığını, aksine farklılıkları korumak için insan hakları mücadelesini daha da kamçılayan ilave bir neden olduğunu ileri sürmektedir (MAZLUMDER Tanıtım, 2009: 2).

MAZLUMDER’in gerek insan haklarını ilahi açıdan temellendirmesi, gerek kurulmasındaki pratik amaçlar (türban/başörtüsü sorunu yaşayan kadınların haklarını savunmak) ve gerekse kurucu, yönetici ve üye profiline genel olarak İslami kesimden olması, başka bir ifadeyle bu kişilerin aynı fikir örgüsünün farklı tonlarından insanlar olması, MAZLUMDER’in esas olarak, İslami kesimin yaşadığı, insan hakları sorunlarını gündeme getirmek ve bu kişilerin haklarını savunmak için kurulduğu iddialarına ve toplumda bu yönde bir algının belirmesine sebep olmuştur. MAZLUMDER eski başkanı Ayhan Bilgen’in, o dönemde Derneği kuranların, dindar/muhafazakâr insanlara yönelik hak ihlallerini ve bu insanların mağduriyetlerini dile getirmenin yanı sıra, evrensel insan hakları temelinde, en azından teorik düzeyde de olsa, diğer kesimlere yönelik hak ihlalleri konusunda da hassasiyet gösterdikleri ancak esas sorunun bunun uygulamaya dönük yüzünde ortaya çıktığı yönündeki ifadeleri (Çaylak, 2009:131 , Bilgen, 14.08.2006 tarihli mülakattan) bu iddiaları bir yandan yalanlarken bir yandan da doğrular niteliktedir. Çünkü Bilgen burada, MAZLUMDER’in bir taraftan teorik düzeyde insan haklarını evrensel temelde algıladığını vurgulamaya çalışılırken, diğer taraftan da uygulamada bunu hayata geçiremediğini, başka bir ifadeyle pratikte, esas olarak dindar/muhafazakâr kesimin hak ihlallerini teşhir etmek ve mağduriyetlerini gidermek için çaba harcandığını itiraf etmektedir. Yine, 1980’den sonra milliyetçi çizgisinden, “radikal” İslami anlayışa keskin bir dönüş yaptığı bilinen ve derneğin kurucusu ve ilk genel başkanı olan İslamcı yazar Mehmet Pamak’ın, Derneğin bugünkü yöneticilerine yönelik: Derneği İslami hassasiyetten

yoksunlaştırarak, kendilerinin kurduğu örgüt kimliğinden uzaklaştırdıkları ve Batılı bir örgüt haline getirdikleri şeklindeki suçlamaları (Çaylak, 2009: 131) da Derneğin insan haklarına yaklaşım tarzı ile ilgili iddia ve algılamaları destekler niteliktedir. Bu durum ilk kurucular ile bugünkü yönetim arasında, aslında tüm İslâmi kesimi ilgilendiren ve henüz tam anlamıyla üzerinde fikir birliğine varılmamış olan başta laiklik, kimlik hakları, Avrupa Birliği gibi konularda yaşanan fikir ayrılıklarının da temelinde yatan nedendir.

Yukarıdaki iddialar karşısında Ayhan Bilgen, MAZLUMDER'in, sadece başörtülü kadınların haklarını savunmadığını ya da sadece başörtüsü üzerinden bir "kadın hakları" savunuculuğu yapmadığını, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini her alanda giderecek bir bakış açısı ve etkinlik düzeyi geliştirdiklerini bu bağlamda Cumartesi Anneleri, töre cinayetlerine kurban giden kadınlar ile düşük ücretle çalıştırılarak sömürülen, kamusal alanın her köşesinde ayrımcılığa tabi tutulan ve baskı altındaki bütün kadınlarla dayanışma içinde olduklarını ve kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında aktif rol oynadıklarını savunmaktadır (Çaylak, 2009: 135, Bilgen, 14.08.2006 tarihli mülakattan). Ancak Bilgenin bu açıklamaları doğrultusunda, Derneğin insan hakları mücadelesini, belli bir toplumsal kesimin hak mücadelesine indirgemiş olduğunu söylemesek bile, bu yöndeki algının da kırılmadığı görülmektedir.

2.3.2. İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği'ne Karşı Yöneltilen Eleştiriler

MAZLUMDER'in İslâmi insan hakları anlayışı ve türban/başörtüsü sorunu konusundaki tavrı Derneğe karşı yöneltilen eleştirilerin de odağında yer almaktadır. Bu meyanda Derneğe karşı yöneltilen temel eleştiri, Derneğin, sadece dindar/muhafazakar kesimin ve bu kesim özelinde de türbanlı/başörtülü bayanların insan haklarını savunduğu yönündedir. Ancak MAZLUMDER, yönetici ve üye profili açısından Dernek üyelerinin çoğunun aynı fikir örgüsünün farklı tonlarından insanlardan oluşması ve bu örgütün dışında kalan farklı kesimlerin Dernek içerisinde pek yer almaması (Derneğin farklı kesimden insanlara kapısını kapatan bir izlenim vermesi) durumu ile ilgili olarak olarak MAZLUMDER eski başkanı Ayhan Bilgen'in şu ifadeleri önemlidir:

"MAZLUMDER kendi içerisinde, fiili durumu tespit açısından söylemek gerekirse, farklı tonlardaki İslâmî anlayışları barındırabiliyor. Daha liberal bir İslam, daha muhafazakâr, daha kısmen radikal, hani daha geleneksel yani farklı tonlardaki İslâmî algılayışlar dernek içerisinde mevcut. Ancak bunun dışındaki toplum çevreleri ne yazık ki dernek bünyesinde temsil edilemiyor. Bunun sebebi onların MAZLUMDER ile ilgili önyargıları da olabilir, 'biz burada rahat çalışamayız' düşüncesi de olabilir. MAZLUMDER'in yeterince davetkâr bir pratik geliştirememesi de bunda etkili olabilir." (Çaylak, 2009: 132 , Bilgen, 14.08.2006 tarihli mülakattan).

MAZLUMDER'e yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de Derneğin, özellikle son zamanlarda Kürt kimliğini öne çıkaran bir görüntü verdiği yönündedir. Bu bakımdan Dernek,

İHD'ye karşı yöneltilen eleştirilere benzer eleştirilere maruz kalmaktadır. Kuruluşundan bugüne, MAZLUMDER'de başkanlık yapanların çoğunun Kürt kökenli olması,⁹ Eski başkanlardan Ayhan Bilgen'in sol/Kürt eğilimli olarak bilinen Yeni Gündem Gazetesi'nde yazması ve 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde, Demokratik Toplum Partisi(DTP) nin desteklediği bağımsız milletvekili adaylarından biri olması, kamuoyunda Dernekle ilgili bu düşüncelerin iyiden iyiye artmasına sebep olmuştur. Ayrıca MAZLUMDER'in son zamanlarda, İHD ile birlikte gerçekleştirdiği bazı ortak faaliyetler de bu algıyı güçlendiren etmenler arasındadır. Oysa Dernek eski başkanlarından Ayhan Bilgen, bütün bu eleştirilere karşılık olarak:

“Biz o anlamda (Türk, Kürt, Zaza) birbirlerimizin kimliklerini sormadık bugüne kadar, sorma ihtiyacı duymadık. Perspektif olarak insan haklarında nerde durduğunu önemsedik... Yani bu anlamda, öyle genel olarak sanıldığının aksine bütün Kürtlerin bulunduğu bir örgüt, hatta İslamî Kürtçülük yapan bir örgüt tanımlamasının temsiliyette bir karşılığı yok”

demekte ve herhangi bir etnisite ayırımı yapmadan, mazluma kimliği sorulmaz ilkesiyle kimsenin kimliğine bakmaksızın, evrensel manada insan hakları mücadelesini yürüttüklerini, böylesi bir algının insan haklarının evrenselliğini hazmedememiş bir takım iç ve dış yapılar tarafından kasıtlı olarak oluşturulmaya çalışıldığını, Dernek bünyesinde bu türden bir eğilime rastlamanın mümkün olmadığını belirtmektedir (Çaylak, 2009: 133, Bilgen, 14.08.2006 tarihli mülakattan).

MAZLUMDER, her ne kadar evrensel temelde bir insan hakları söylemi geliştirdiğini söylese de Dernek içerisinde, eşcinseller konusunda yaşanan fikir ayrılıklarının, bu söylemle tutarlı bir görüntü arz etmediği görülmektedir. Eşcinsellerin hakları söz konusu olduğunda, Dernek içinden bazıları bunu, insan fıtratına aykırı olduğu gerekçesiyle bazıları ise ahlaki değer yargılarından dolayı kabullenmemektedir. Dernek üyelerinden bazıları eşcinsellerin ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin her halükârda desteklenmesi gerektiğini ifade etmekte ve bu tip davranışları kabullenmeseler dahi hakları ihlal edildiğinde ya da baskıya maruz kaldıklarında, onların yanında yer alabileceklerini söylemekte iken bazıları, ifade ve örgütlenme hürriyeti konusunda bile çekimser kalmaktadırlar. Yani Dernek içerisinde eşcinsellerin ifade ve örgütlenme özgürlüğü konusunda tam bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Yine kurucuların çoğu, bu tür davranışları, patolojik bir durum olarak görürken, üyeler daha çok eşcinsellerin davranışlarının savunulmasını ve yüceltilmesini istemediklerini dile getirilmektedirler (Çaylak, 2009: 131, Bilgen, 14.08.2006 tarihli mülakattan). Ayşe Kadioğlu, MAZLUMDER'in eşcinseller konusundaki bu tutumunun, bir çeşit ahlakçılıktan (değer kaygısı) kaynaklandığını, bir sivil toplum ve insan hakları izleme örgütü olarak bu kaygının, Derneğin net durumunda bir “sınır” teşkil edebileceğini iddia etmektedir (Kadioğlu, 2005: 35-36).

9) Derneğe başkanlık yapan Mehmet Pamak, İhsan Arslan, Yılmaz Ensaroğlu ve Ayhan Bilgen'in Kürt kökenli oldukları kamuoyunca bilinmektedir (Çaylak, 2009: 133).

MAZLUMDER ile ilgili bir eleştiri olarak şunu da belirtmek gerekir ki yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişe rağmen, kurumsallaşma ve insan hakları mücadelesini daha etkin yürütme adına, yurt genelinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünde örgütlenememiş olması, ciddi bir insan hakları yayınevine ve eksiksiz bir insan hakları kütüphanesine, bir insan hakları enstitüsüne, insan haklarına yönelik bir medya organına (radyo, tv. vb.) sahip olamaması, tıpkı İHD'de olduğu gibi Dernek adına önemli bir eksiktir.

2.4. Türkiye'de İnsan Haklarını Koruma Amaçlı Diğer Sivil Girişimler

Türkiye'de insan hakları konusunda faaliyetleriyle en çok bilinen ve öne çıkan İHD ve MAZLUMDER'dir. Ancak bu iki STÖ dışında da insan hakları konusunda çalışmalar yapan STÖ'ler vardır. Bunlardan biri, Dünya çapında insan hakları mücadelesi veren sivil bir uluslararası insan hakları örgütü olan Uluslararası Af Örgütü (UAÖ)'nün Türkiye'deki devamı niteliğinde olan Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi'dir. "Uluslararası dayanışma, bireysel mağdurlar için etkin eylem, küresel kapsama, insan haklarının evrenselliği ve bölünmezliği, tarafsızlık ve bağımsızlık, demokrasi ve karşılıklı saygı ilkelerine bağlı küresel bir insan hakları savunucuları topluluğu" (UAÖ Tüzüğü, m. 2) meydana getirmek amacını güden UAÖ, çalışmalarını, esas olarak, bütün düşünce mahkûmlarının serbest bırakılmasını, tüm siyasi tutukluların hızlı ve adil bir şekilde yargılanmalarını, tutuklu ve mahkûmlara yönelik ölüm cezası, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ve cezaların ortadan kaldırılmasını, siyasi cinayetlerin ve 'kayıp'ların sona ermesini sağlamak konularında yoğunlaştırmış bir örgüttür (UAÖ'ye Dair, 2009: 1).

Türkiye'de insan hakları konusunda faaliyet gösteren bir diğer STÖ, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'dır (TİHV). İHD öncülüğünde kurulan TİHV¹⁰, insan hakları ile ilgili olarak kurmuş olduğu sağlık kurumları ve bu kurumlarda verdiği hizmetleri ile öne çıkmaktadır. Hatta bu durumu, TİHV genel sekreteri Metin Bakkalcı (2007:13), TİHV'in esas amacının: işkence, insanlık dışı, aşağılayıcı ve diğer zalimane muamele, davranış ve cezalara maruz kalan insanlara fiziksel ve ruhsal tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sağlamak ve insan hakları ihlallerinin dokümantasyonunu yapmak olduğunu belirtmektedir.

Anılan STÖ'lerin yanı sıra İnsan Hakları Gündemi Derneği¹¹ (İHGD), azınlık hakları, çok kültürlülük, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve yurttaş katılımı ile demokrasi gibi insan haklarını birebir ilgilendiren konularda yaptığı çalışmalarla insan hakları mücadelesinde katkı sunan Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) ve genç bir STÖ olan Barış Derneği¹² insan hakları konusunda Türkiye'de İHD ve MAZLUMDER dışında faaliyet gösteren diğer sivil toplum örgütleridir.

Günümüz uluslararası toplumu, başta terör tehdidi olmak üzere birçok gerekçeyle güvenliği sağlamak adına, hatta insan hakları söylemini de araçsallaştırarak, temel hak ve özgürlüklere yönelik anti-demokratik uygulamaların artmasına cevaz verir bir hal al-

10) İHD Tüzüğü'nün, "Derneğin Yapabileceği İşler" başlıklı 3 maddesinin 4. bendinde yer alan: "Derneğin amacına uygun vakıflar kurmak" hükmüne dayanılarak 1990 yılında kurulmuştur (TİHV Senedi, m.1, m. 26).

11) 2003 yılında İzmir'de kurulmuştur (İHGD Tüzüğü, m.1).

12) Barış Derneği, 2007'de kurulmuştur.

miştir. Böyle bir ortamda, etkin bir insan hakları mücadelesi verilebilmesi için bu alanda faaliyet gösteren hükümet dışı insan hakları örgütlerinin bir araya gelmeleri gerektiği fikrinden hareketle bazı insan hakları örgütleri¹³ bir araya gelerek, 2005 yılında İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) adıyla bir ortak platform oluşturmuşlardır (İHOP Stratejik Yaklaşım, 2007). İnsan hakları konusunda mücadele veren sivil insan hakları örgütlerinin, bir dayanışma içerisinde ortak hareket etmeleri ve sürekli diyalog halinde olmaları, etkinlik derecelerinin artması açısından önemlidir. Bu nedenle İHOP'u önemsemek gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'de, insan hakları konusunda faaliyet gösteren sivil örgütlenmelerden bahsederken, bunlara karşı yöneltilen eleştirilerin başında, bu örgütlerin insan hakları mücadelesini, belli kesimlerin uğradıkları hak ihlali eksenin de gerçekleştirdikleri yönünde toplumda haklı bir yargının olduğunu ifade etmiştik. İHOP'un, hükümet dışı insan hakları örgütlerinin dayanışma içerisinde etkin faaliyetler gerçekleştirilmesini sağlamanın yanı sıra bu misyonuna ek olarak, Türkiye'de, insan hakları konusunda faaliyet gösteren hükümet dışı örgütler hakkındaki bu algının da ortadan kalkması konusunda önemli katkılar sağlayacağı muhakkaktır. Ancak kuruluşundan bugüne İHOP'un gereken ilgiyi tam anlamıyla görmemiş olduğunu da söylemek gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye'de insan hakları ile ilgili sivil örgütler, çok partili hayata geçişin arifesinde kurulmaya başlamış ancak 1980 sonrasına kadar bu girişimler ne uzun ömürlü, ne de sayıca fazla olabilmıştır. Ancak özellikle XX. yüzyılın son çeyreğinde dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelere paralel olarak sivil toplum örgütlenmeleri de bir ivme kazanmıştır. Dış dinamiklerde bu değişiklikler yaşanırken Türkiye'de, 1980 Askerî Darbe'si sonrası hukuk devleti ilkelerine aykırı uygulamaların yol açtığı insan hakları ihlalleri ve 1982 Anayasası'nın özgürlükçü olmayan yapısının başlattığı yoğun insan hakları tartışması insan hakları konusunda sivil toplum örgütlerinin inisiyatif almaya başlamasına vesile olmuştur.

Türkiye'de insan haklarını koruma amaçlı sivil toplum örgütleri arasında; popülaritesi, üye sayısı, faaliyetleri ve etkinlikleri açısından en çok bilinenler/öne çıkanlar İnsan Hakları Derneği ve MAZLUMDER'dir. Bunların yanı sıra yine doğrudan veya dolaylı olarak insan hakları mücadelesi veren başka STÖ'ler de mevcuttur.

Türkiye'de, esas olarak 1980'den sonra ortamın görece özgürleşmesi ile nicelik olarak artan insan haklarını koruma amaçlı sivil girişimlerin ilk başta çeşitli pratik amaçlarla (İHD'nin sol kesimin mağduriyetine çare olmak, MAZLUMDER'in başörtülü/turbanlı bayanların yaşadığı sıkıntıları gidermek gibi) kuruldukları görülmektedir. Kendilerini var eden pratik amaçlar doğrultusunda, insan hakları mücadelesini, yer yer bir kesimin (Örneğin, İHD'nin Kürt kesiminin, MAZLUMDER'in dindar/muhafazakar kesimin) hak mücadelesine indirgeme noktasına gelmişler, daha doğrusu toplumda böyle bir algıya

13) İHOP'un kurucu üyeleri: Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları ve Mazlumlarla Dayanışma Derneği ve Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi'dir (İHOP Üyeleri, 2007).

sebeplere olacak uygulamalara imza atmışlar ve bu yönde yoğun eleştirilere maruz kalmışlardır. Tabii ki bu algı tamamen illetten mücerret değildir.

Türkiye’de, başta pratik nedenlerle kurulan sivil insan hakları örgütlerinin, zamanla teorik olarak da kendilerini tamamlama çalışmalarına önem verdikleri ve bunu azımsanmayacak bir oranda gerçekleştirdikleri ve insan haklarını evrensel temelde kavrama noktasında epeyce yol kat ettikleri gözlemlenmesine rağmen bu konuda hala bazı sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. MAZLUMDER ve İHD’nin devlet uygulamalarından kaynaklanan hak ihlalleri ile terör örgütlerinin gerçekleştirdiği hak ihlalleri karşısında aldığı tavır farklı yoğunluklarda olması ya da Güneydoğu’da yaşanan insan hakları ihlalleri veya dindar/muhafazakar kesimin yaşadığı hak ihlalleri karşısında İHD ve MAZLUMDER’in özde ve sözde diye nitelendirebileceğimiz tavır farklılıkları, her ne kadar ortadan kaldırılmak için çaba sarf edilse ve bu konuda önemli ölçüde yol alınsa da bu insan hakları örgütlerinin, geçmişten gelen; bazı kesimlerin insan haklarını diğerlerinin insan haklarından “üstün” veya “öncelikli” görme alışkanlığından hâlâ kendilerini bir türlü kurtaramadıklarını göstermektedir.

Devletlerden, hükümetlerden ve siyasi partilerden ve en önemlisi ideolojilerden bağımsızlığı, ilke olarak kabul etmelerine rağmen, Türkiye’deki sivil insan hakları örgütlerinin, kendilerini çoğu zaman bir siyasi partiye veya ideolojiye diğerlerinden daha yakın gördükleri gözlemlenmektedir. Hatta her bir insan hakları örgütü, çoğu zaman aynı ideolojiye sahip insanların toplandığı, diğerlerine alternatif bir insan hakları örgütü görüntüsü vermektedir. Burada şunu söylemek gerekir ki aynı veya benzer düşünceye/ideolojiye sahip insanların bir araya gelmesi, yadırganacak anormal bir durum değil, aksine normal bir durumdur. Anormal olan şey örgütlü bir insan hakları mücadelesi veren bu insanların, hak ihlaline maruz kalan insanlar yönünden fark gözetmek gibi bir hataya düşmeleri, başka bir ifadeyle kendileriyle aynı fikri paylaşmayan mağdurların da mücadelesini vermeleri gerektiğini içselleştirememeleri en azından toplumda böyle bir algıya mahal vermeleridir.

Kurumsallaşma adına halen çok eksiklikleri olan Türkiye’deki devlet dışı insan hakları örgütlerinin en büyüğü bile Türkiye’nin sadece üçte birinde örgütlenmiştir. Örgütlenmenin artmasının, insan hakları örgütlerinin mücadelesine katkı sunacağı muhakkaktır. Ancak bunların sivil toplumu sadece bir örgütlenme yarışı olarak görme yanlışlığına da düşmemeleri gerekir. Asıl amaçlarının tüm yurtda örgütlenmek ve insan kaynakları ve bütçe olarak büyümekten ziyade, yaşanan toplumsal sorunlara etkin ve uzun vadeli çözümler üretmek, siyasi aktörleri, bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmek konusunda ikna etmek olduklarını unutmamalıdır.

Türkiye’de, STÖ’lerin, siyasi aktörleri, toplumsal sorunların çözümü için etkileyebilmeleri için siyasi aktörlerin, Türkiye’de kamusal alanın “toplumsal sorunların demokratik müzakere alanı” olarak anlaşılması konusunda çaba göstermeleri gerekmektedir. Siyasi aktörlerin kamusal alana bakış açılarında böyle bir değişim, sivil toplumun kamusal alanda gelişmesine ve kendinden beklenen işlevi gerçekleştirmesine sebep olacaktır. Aksi

halde Türkiye’de sivil toplumun gelişimi engellenmiş olacaktır. Bu durumun, sivil insan hakları örgütlerinin geleceğini de yakından ilgilendirdiği muhakkaktır.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kurulan sivil insan hakları örgütlerinin kısa bir süre içerisinde kapatıldığını, insan hakları savunucularına yönelik baskıların zaman zaman hat safhaya ulaştığını, Türkiye’deki sivil insan hakları örgütlerinin insan hakları mücadelesine subjektif yaklaştıkları konusundaki kamuoyu algısının bu örgütlere yönelik oluşturduğu güvensizlik temelli bakış açılarının bu örgütleri marjinalleştirme çabasına dönüştüğünü, 1980 Askeri Darbe’si sonrası siyasetten uzaklaştırılmış Türk Milleti’nin insan hakları konusunda çekimser ve ilgisiz davrandığını ve bu durumun devlet dışı insan hakları örgütlerinin verdiği insan hakları mücadelesinin yeterince destek bulamamasına, cılız kalmasına sebep olduğunu ancak böyle bir ortama ve bütün eksikliklerine rağmen, Türkiye’deki sivil insan hakları örgütlerinin verdiği insan hakları mücadelesinin, Türkiye’de insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin yerleşmesi adına önemli olduğu muhakkaktır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2005, Temmuz 31). İHD’den İstifa Eden Ağaoğlu: PKK’ya Karşı Tavrı Almadılar. Zaman Gazetesi, 02.03.2009.
- Anar, E. (2000), İnsan Hakları Tarihi, 2. Baskı, İstanbul: Çiviyazıları.
- Bakkalcı, M. (2007). “Sunuş”, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2006, 11-17, 09.12.2009, (<http://www.tihv.org.tr/download.php?f=e10c91dcc5b066ed3a5d4193688086be>).
- Beşikçi, İ. (2006), “Yirminci Yılında İnsan Hakları Derneği”, Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında, 121-124.
- Birdal, A. (2006), “İHD’nin Yirminci Yılı ve İnsan Hakları”, Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında, 54-57.
- Çaylak, A., (2009). “Autocratic or Democratic?: A Critical Approach to Civil Society Movements in Turkey (Focussing on IHD: Human Rights Association, MAZLUMDER: Organization for Human Rights and Solidarity for Oppressed People, ADD: Atatürk.
- Dicle, H. (2006), “İHD ile Daha Nice Yıllara!..”, Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında, 125-127.
- Gergerlioğlu, Ö.F. (2008 Haziran, 25). Röpörtaj, 30.03.2009, (http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=1291).
- İnsan Hakları Derneği. (2001), Kuruluşundan Bugüne İnsan Hakları Derneği 15. Yıl (yeri yok).
- İnsan Hakları Derneği. (2006), Uzun İnce Bir Yoldayız: İnsan Hakları Derneği 20 Yaşında (yeri yok).

- İnsan Hakları Derneği Tüzüğü, 02.12.2009, (http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=68).
- İnsan Hakları Gündemi Derneği Tüzüğü, 04.12.2009, (http://www.rightsagenda.org/index.php?option=com_content&view=article&id=154&Itemid=97).
- “İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği”, Sivil Toplum Dergisi, Sayı: 13-14, Yıl: 2006, 03.12.2009, (<http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=49&id=495>).
- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği Faaliyet, Aylık Periyot ve Özel Raporları, 04.12.2009, (<http://www.mazlumder.org/arsiv.asp?katID=43&s=1>), (<http://www.mazlumder.org/haberler.asp?katID=28>), (<http://www.mazlumder.org/haberler.asp?katID=43>).
- İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği Kurucu Üyeleri Hakkında Bilgi E-Mail, 03.04.2009, (<http://mail.live.com/default.aspx?wa=wsignin1.0>).
- İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği, Tanıtım, 09.12.2009, (<http://www.mazlumder.org/sayfa.asp?sayfaID=5>).
- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği Tüzüğü, 04.12.2009, (<http://www.mazlumder.org/sayfa.asp?sayfaID=6>).
- İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği'ne Yönelik Baskılar, 16.05.2009, (http://209.85.129.132/search?q=cache:VkyxF44JyIJ:www.mazlumder.org/ms_word.asp%3Fhaber%3D282+mazlumder%27e+y%C3%B6nelik+bask%C4%B1lar&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr), (http://209.85.129.132/search?q=cache:Vky-xF44JyIJ:www.mazlumder.org/ms_word.asp%3Fhaber%3D282+mazlumder%27e+y%C3%B6nelik+bask%C4%B1lar&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr).
- İnsan Hakları Ortak Platformu, Stratejik Yaklaşım, 08.12.2009, (http://ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=13).
- Kadıoğlu, A. Civil Society, Islam and Democracy in Turkey: A Study of Three Islamic Non-Governmental Organizations, The Muslim World, Volume: 95 (p. 23-41).
- Kanar, E. (2006), “Klasik Tarih Paradigmalarına Sapsmadan 20 Yıllık İHD Tarihine Bakmak”, Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında, Sayfa: 141-147
- Keyman, F. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi – STK Kapasite Geliştirme Eğitim Programı, “Avrpa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, 01.12.2009 (http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf).
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı Vakıf Senedi, 05.12.2009, (<http://www.tihv.org.tr/index.php?VakAEf-Senedi>).
- Türkmen, E. A. (2006), “Yirmi Yılın Artı ve Eksileri”, Uzun İnce Bir Yoldayız: İHD 20 Yaşında, 129-134.

Uluslararası Af Örgütü'ne Dair, 05.12.2009,

(<http://www.amnesty.org.tr/rtf/aitanitim.rtf>).

Uluslararası Af Örgütü Tüzüğü, 29.04.2009 (http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?view=article&catid=70&id=563&option=com_content).